

REGISTRUOTO TURBINIO NUSIKALSTAMUMO KLAIPĖDOS Mieste DINAMIKA 1990–2015 m.

Arūnas Acus, Laimonas Beteika

Klaipėdos universitetas

Anotacija

Straipsnyje analizuojama turtinio nusikalstamumo (vagysčių) dinamika ir lokacijos kaita Klaipėdos mieste 1990–2015 m., įvertinant šio reiškinio raišką besikeičiančios visuomenės kontekste. Remiantis Čikagos sociologinės mokyklos (R. Park, E. Burgess, C. Show, H. M. McKay) ir jos interpretuotojų (E. Sutherland, L. Cohen, M. Felson ir kt.) teorijomis bei kritinėmis įžvalgomis, kurios leidžia nusikalstamumo reiškinį suvokti ne tik plačioje geografinėje erdvėje, bet ir konkrečioje lokalinėje aplinkoje. Straipsnio autoriai pristato Klaipėdos miesto vagysčių analizę teritoriniuose klasteriuose (miesto rajonuose). Įvertinus miesto rajonų geografinio, socialinio, ekonominio vystymosi raišką, atskleidžiami „karščiausi“ miesto taškai, kuriuose ši nusikalstama veika fiksuojama. Proceso dinamika analizuojama pasirinktų keturių penkmečių (1990–1994; 1995–1999; 2000–2004; 2005–2009) laikotarpiais. Autoriai, remdamiesi Lietuvos kriminologų prognozėmis apie nusikalstamumą Lietuvoje iki 2015 metų, pateikia savo mokslines įžvalgas ir vertinimus, kurie gali būti naudingi kuriant vagysčių prevencijos strategijas Klaipėdos mieste.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: nusikalstamumas, vagystės, Čikagos mokykla, nusikaltimų žemėlapiavimo metodas.

Abstract

This paper analyzes the changes of the property crime (theft) dynamics and location in Klaipėda city during 1990–2015 years assessing the expression of this phenomenon in the context of changing society. Using theories of the Chicago School of sociology (R. Park and E. Burgess C. Show, H. M. McKay) and the critical insights of its interpretations (E. Sutherland L. Cohen, M. Fels et al.) that allow to us to understand the phenomenon of crime not only in the wide geographic space, but also in the localized environment. The authors present an analysis of territorial clusters (neighborhoods) where phenomenon of theft in Klaipėda is the most located. Assessing geographical, social, economic development of the city regions the authors disclosed the “hottest” points of city in which were recorded this offense. Assessing the considering the geographical, social, economic development of city regions were disclosed the “hottest” city points, where are recorded this offense. Dynamics of this process analyzes in the frame of selected four (1990–1994; 1995–1999; 2000–2004; 2005–2009) periods. The authors, based on forecasts of Lithuanian criminologists about crime trends in Lithuania until 2015, presents their own scientific insights and assessments, which may be useful in developing strategies for the prevention of theft in Klaipėda.

KEY WORDS: crime, theft, Chicago School, crime mapping method.

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/tbb.v73i1.1265>

Įvadas

Registruotų vagysčių tendencijų analizė Klaipėdos mieste yra nusikalstamumo prevencijos strategijų modeliavimo prielaida. Ši socialiai smerkiama ir nuo-

lat kontroliuojama nusikalstama veika geba neįtikėtinau prisitaikyti prie kintančios aplinkos. Vagysčių, t. y. svetimo turto grobimo, fenomenas – senas, kaip ir pati visuomenė. Septintojo Dievo įsakymo „Nevok“ pažeidimas – labiausiai paplitęs nusikaltimas ne tik Klaipėdos mieste, bet ir visoje Lietuvoje. Norėdami suprasti šios nusikalstamos veikos (baudžiamojo nusižengimo) lygį ir dinamiką, remiamės keliomis prielaidomis. Pirma, kiekvienas socialinis reiškiny (mūsų atveju – nusikalstamumas, konkrečiau, vagystės, kaip viena iš nusikalstamos veikos rūšių), jo suvokimas, reprezentacijos, klasifikacijos visada struktūruojami globalių socialinių procesų ir istorinio konteksto. Pastarieji lemia socialinio reiškinio formas, mastą ir turinį. Antra, svarbiausias ir puikiai matomas XXI a. pradžios Lietuvoje socialinis procesas – vartotojiškos visuomenės ideologijos įsitvirtinimas, jos socialinės, simbolinės ir vertybinės sandaros principai daro įtaką Lietuvos, be abejo, ir Klaipėdos miesto gyventojams. 1 lentelėje matome, kad vagystės, kaip greičiausias būdas įgyti norimą (vartojamą) daiktą, kuris dažnai yra atitinkamo statuso visuomenėje atributas, dominuoja turtinių nusikaltimų struktūroje. Todėl šio straipsnio autoriai vagystes pasirinko savo tyrinėjimo objektu, nes kartais jos sudaro net du trečdalius viso registruoto nusikalstamumo statistinio konstrukto Klaipėdos mieste per metus.

1 lentelė. Turtinių nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų kaita bei lyginamoji dalis registruoto nusikalstamumo struktūroje Klaipėdos m. 1990–2015 m.

Metai	Vagystės		Plėšimai		Sukčiavimai		Turto prievartavimas	
	Skaičius	Nuo visų nusikalstamų veikų (proc.)	Skaičius	Nuo visų nusikalstamų veikų (proc.)	Skaičius	Nuo visų nusikalstamų veikų (proc.)	Skaičius	Nuo visų nusikalstamų veikų (proc.)
1990	2102	75,2 %	153	2,84 %	–	–	2	0,11 %
1993	3966	74,3 %	61	1,24 %	46	0,9 %	20	0,42 %
1998	3849	73,2 %	365	6,56 %	–	–	13	0,24 %
2000	3941	61,2 %	430	6,60 %	156	2,4 %	17	0,26 %
2004	2965	45,8 %	529	8,17 %	294	4,54 %	23	0,35 %
2009	2060	38,9 %	429	8,10 %	361	6,82 %	11	0,20 %
2015	1612	30,6 %	288	5,40 %	287	5,41 %	9	0,17 %

Analizuojant vagysčių reiškinį Klaipėdos mieste, pasitelktos žinomos ir laiko patikrintos teorinės prieigos, aiškinančios nusikalstamumo miestuose genezę ir tendencijas. Visų pirma Čikagos sociologinės mokyklos autoritetų R. Parko, E. Burgesso (1925), C. Shawo ir H. McKay'aus (1929) teorinės įžvalgos, pagrįstos ilgamečiais empiriniais tyrimais, kurios sudarė metodologines prielaidas daugeiui mokslininkų analizuoti nusikalstamumo fenomeną įvairiais aspektais. Sunku įsivaizduoti Čikagos mokyklos mokslinių tyrimų rezultatų įgyvendinimą be

E. Sutherlando (1955) teorinių interpretacijų ir jo sukurtos *diferencijuotų asociacijų teorijos* teiginių. Kaip tęstinumą galima vertinti ir tai, kad XX a. antrojoje pusėje kriminologai L. Cohen'as ir M. Felson'as (1979) neoklasikinės nusikaltimų priežasčių tyrinėjimo paradigmos kontekste permastė ekologinės mokyklos principus ir pateikė *rutininės veiklos teoriją*, kur aptariama socialinių pokyčių įtaka, keičianti kasdienę (rutininę) žmonių veiklą ir didinanti nusikaltimų pavojų. M. Felson'as ir R. Clarke'as (1993), remdamiesi Čikagos mokyklos teorinėmis įžvalgomis, tyrinėjo nusikalstamą elgesį skatinančius motyvus ir pateikė *racionalaus pasirinkimo* teoriją. Šios teorijos pagrindas yra požiūris, kad nusikaltėlis – racionali būtybė, kuri renkasi nusikalstamą veiklą dėl galimos naudos, esant mažiausiai rizikai ir mažiausiam savo paties indėliui. XX a. antrojoje pusėje įsivertino inovatyvios informacijos rinkimo, saugojimo ir apdorojimo technologijos, kurios suteikė naujų galimybių geriau suprasti nusikaltimų priežastis ir strateguoti efektyvesnes prevencijos priemonės. Kriminalinės statistikos vizualizaciją galima vertinti kaip konstruktyviai inovatyvios nusikalstamumo analizės prielaidą. Nors kriminalinės statistikos geografinė vizualizacija negali paaiškinti, *kodėl* įvykdomas nusikaltimas, *kas* paskatino individus nusikalsti, tačiau ši technika gali padėti išsiaiškinti nusikaltimų plitimui palankias *aplinkybes*. Įvairių rūšių nusikaltimų erdvinio išsidėstymo prasmes ir turinį Šiaurės bei Pietų Amerikos, Australijos, Europos miestuose tyrinėjo H. Hirschfield, K. Bowers (2001), S. Chainey, J. Ratcliffe (2005), S. Chainey, L. Tompson (2008), R. Boba (2012). JAV policija XX a. dešimtajame dešimtmetyje kovoje su nusikalstamumu pradėjo plačiai taikyti nusikaltimų vizualizacijos technologijas ir pasiekė teigiamų rezultatų, todėl ši metodika pradėjo plisti daugelyje pasaulio šalių. Naujomis nusikalstamumo analizės technikomomis susidomėjo ir Lietuvos teisėsaugos institucijos. Susipažinusios su kitų šalių patirtimi, jos pradėjo kurti nusikalstamų veikų erdvinės analizės priemones. VRM sukurtoje internetinėje svetainėje „Nusikalstamų veikų žinybinio registro duomenų žemėlapyje“ pristatytos visos po 2009 metų užregistruotos ir skaitmenizuotos nusikalstamos veikos – ne tik statistiniuose konstruktuose, bet ir vizualiuose (erdvinio išsidėstymo) paveiksluose. Lietuvos universitetuose pradėjo kurtis mokslininkų tyrėjų grupės, kurios aktyviai analizavo ir vertino nusikalstamumo procesus, taikydamos naujausias technologijas. Atlikta nemažai empirinių tyrimų, publikuota vertingų sociologijos ir kriminologijos studijų. Nusikaltimų erdvinio išsidėstymo kaitą Lietuvos miestuose (taip pat ir Klaipėdoje) analizavo: G. Babachinaitė (2011), G. Beconytė, A. Eismontaitė (2010, 2011), L. Kraniauskas ir kt. (2012), V. Ceccato, N. Lukytė (2011), A. Eismontaitė, G. Beconytė (2012), I. Stankevičė, J. Sinkienė ir kt. (2013), I. Matijošaitienė, K. Zaleckis (2014), D. Vasiliauskas (2014), G. Beconytė, A. Balčiūnas ir kt. (2014), E. Spiriajevas, L. Beteika (2015), L. Kraniauskas, L. Beteika (2015).

1. Tyrimo metodika

Klaipėdos universiteto mokslininkų grupė (vadovas L. Kraniauskas) 2010–2012 metais, finansuojama Lietuvos mokslo tarybos (sutartis Nr. LIT-2-43), įgyvendino projektą „Klaipėdos raida 1990–2010 m.: nuo sovietinio industrinio uosto iki lietuviško multikultūrinio miesto“, kurį finansavo Lietuvos mokslo taryba. Tyrėjų grupė, siekdama atlikti lyginamąją analizę, su Klaipėdos miesto Vyriausiojo policijos komisariato (toliau – Klaipėdos VPK) leidimu ir pagalba atliko registruotų nusikalstamų veikų 1990–2004 metais archyvų skaitmeninimą su geografinėmis nuorodomis (adresais). 2004–2010 metų duomenys Klaipėdos VPK, kaip ir visų teisėtvarkos institucijų Lietuvoje, jau buvo suskaitmeninti. Tai leido tyrėjų grupei analizuoti įvairių nusikalstamų veikų teritorinį pasiskirstymą, įvertinti jų dinamiką ir vizualizuoti šiuos procesus.

Šis straipsnis skirtas vagysčių reiškinio analizei Klaipėdos mieste, jau peržengiant 2010 metų ribas. Tiriama vagysčių analizė praplėtė laiko erdvę iki 2015 metų, apimant ir pokrizinį laikotarpį, tai suteikė galimybę tyrėjams dar kartą patikrinti hipotezę, kad vagystės yra gana stabilus reiškinys socialinių ir ekonominių pokyčių analizės kontekste, kartu įvertinti Lietuvos mokslininkų prognozes.

Atlikti išsamią vagysčių reiškinio analizę buvo būtina dar ir dėl to, kad nusikalstamų veikų imtyje tai sudaro didžiausią visų registruotų ir latentinių nusikalstamų veikų dalį ne tik Lietuvoje, bet ir kitose šalyse. Jau minėtas projektas tęsiamas naujame tyrime (vadovas L. Kraniauskas) „Erdvinė nusikalstamumo dinamikos analizė Klaipėdos mieste (1990–2010 m.) (sutartis Nr. MIP-085/2014).

1990–2010 metų laikotarpis Klaipėdos tyrėjams įdomus tuo, kad Klaipėdos miestas Lietuvoje išsiskyrė gana aukštais nusikalstamumo rodikliais, kurių kaita silpnai koreliavo su gyventojų mažėjimu. Tyrime autoriai naudojo empirinius duomenis iš Klaipėdos vyriausiojo policijos komisariato nusikalstamų veikų registro, Lietuvos statistikos metraščio ir iš Statistikos departamento¹. Be to, taikyti erdvinės statistikos metodai, pasinaudota *ArcGis* programinės įrangos skaičiavimo galimybėmis.

Svarbus vaidmuo, analizuojant ir vizualizuojant duomenis apie registruotas nusikalstamas veikas, tenka erdvinei analizei ir erdviniams medžiagos grupavimo metodams. Tiek mokslininkai, tiek kontrolės institucijų darbuotojai taiko šiuos metodus, analizuodami galimus ryšius tarp aplinkos ir nusikalstamų veikų. Egzistuoja kelios pagrindinės erdvinės analizės metodų grupės, identifikuojančios geografinę nusikaltimų koncentraciją. Vieni populiariausių – zonomis (plotais) grindžiami metodai, kai duomenys apie nusikaltimus sujungiami į tokius geografinius arealus, kaip gyvenamųjų namų blokai ar miesto rajonai. Tada apskaičiuojamas kiekvieno rajono nusikaltimų intensyvumas, įvertinant ir nusikaltimų įvykdymo dažnumą, ir jų bendrą skaičių.

¹ Prieiga internete: www.stat.gov.lt

Norėdami tiksliau įvertinti pokyčius, vykusius dviejų dešimtmečių Klaipėdos miesto nusikalstamumo istorijoje, konkrečių miesto geografinių rajonų struktūroje, turimus empirinius duomenis apie vagystes sugrupavome į keturis penkmečius: 1990–1994; 1995–1999; 2000–2004; 2005–2009. Šie vienodos trukmės periodai tyrime įgalino mus adekvačiai palyginti gana skirtingų laikotarpių duomenų masyvus. Klaipėdos mieste įvykdytų vagysčių analizei pasitelkti duomenys, susiję su konkrečiu adresu įvykdytomis nusikalstamomis veikomis, duomenis sumuojant ir susiejant į bendrus Klaipėdos miesto gyvenamųjų rajonų arealus. Pastarieji vagysčių sumų duomenys gyvenamuosiuose Klaipėdos rajonuose buvo pateikiami kaip vizualūs žemėlapiai, kuriuose didesnis spalvos intensyvumas išreiškia didesnį nusikalstamų veikų skaičių. Pastarųjų rajonų oficialus skaičius Klaipėdos mieste yra 60, tačiau prie šio tinklo buvo prijungtas Danės skveras, o Klaipėdos senamiestis padalytas į dvi – Vakarinę ir Rytinę – dalis.

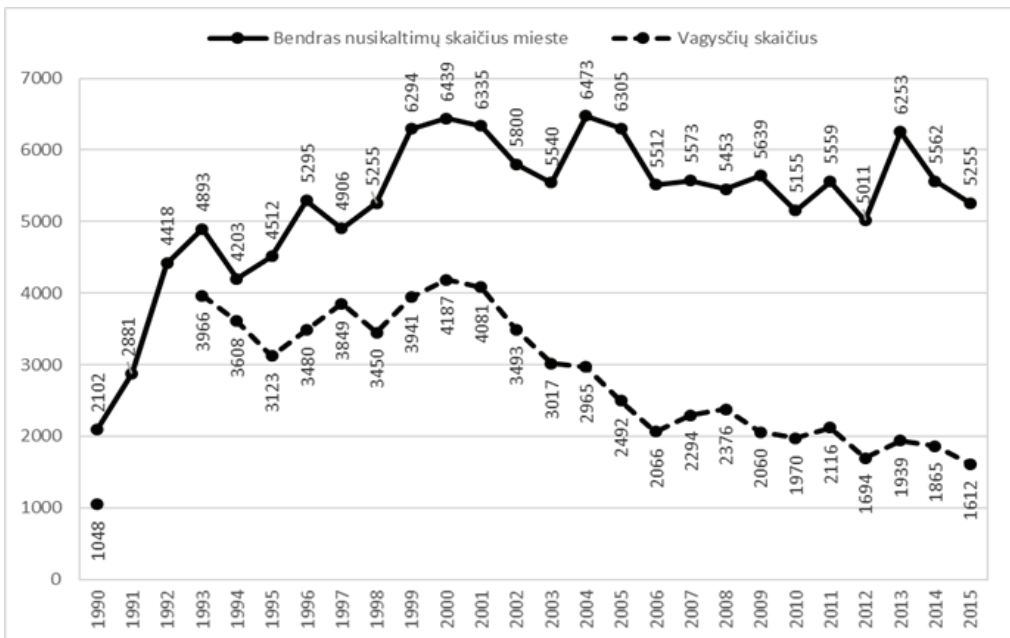
Oficialus gyvenamųjų rajonų tinklas Klaipėdos mieste nėra homogeniškas. Paskiri rajonai skiriasi savo plotu, forma ir kitomis kiekybinėmis bei kokybinėmis charakteristikomis, be to, dalis vagysčių įvykdoma ne gyvenamuosiuose rajonuose (kitose miesto teritorijose – komercinės ar pramoninės paskirties), todėl objektyvus rajonų palyginimas nestandartizuojant duomenų yra sudėtingas ir ribotas. Norint geografiniu principu optimizuoti duomenis, greta gyvenamųjų rajonų žemėlapių straipsnyje analizuojami analogiški nusikaltimų duomenys pateikiami 400 x 400 metrų (0,16 km²) kvadratiniais langais (gardelėmis), kur spalvos intensyvumas išreiškia nusikalstamų veikų (vagysčių) sumų rezultatą. Pastarieji žemėlapiai vienu atveju pateikti ir kaip 3D vaizdai, kuriuose gardelės aukštis atskleidžia nusikalstamų veikų, šiuo atveju vagysčių, sumos rezultatą.

Vykdamas vagysčių Klaipėdos mieste teritorinį paplitimą ir jų struktūros pokyčių tyrimą bei žemėlapiavimą, panaudoti archyviniai duomenys (1990–2003 m.) iš Klaipėdos VPK nusikalstamų veikų registracijos žurnalų ir duomenys (2004–2014 m.) iš elektroninio nusikalstamų veikų registro. Pažymime, kad ne visos registruotos veikos tapo mūsų tyrimo analizės objektu. Apdoroti tik tie duomenys, kurie turėjo aiškia geografinę (adreso) nuorodą. Tai leido susieti vagystes su konkrečia teritorija, kurioje ji buvo fiksuota. Erdvinės (vizualinės) medžiagos analizė ne tik atskleidžia nusikalstamos veikos (vagystės) faktą, bet ir leidžia suprasti, kokią įtaką to fakto pasikartojimui turi konkreti miesto vieta, pvz., prekybos ir pramogų centras. Tai patvirtina ir kriminologijos teorija, teigianti, kad tam tikros žmonių elgesio rutininės praktikos lemia neigiamus socialinius įvykius konkrečioje vietoje (Cohen, Felson, 1979). Nusikalstamų veikų koncentracijos žemėlapiai sudaryti *ArcGIS 10,2* programa, naudojant Lietuvos georeferencinių duomenų bazę *GDB250LT*.

2. Vagysčių reiškinių analizė 1990–2010 m. Klaipėdos mieste

Remiantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 178 straipsnio nuostatomis, vagystę galima apibrėžti kaip svetimo turto pagrobimą, nes turtas gali būti pagrobtas įsibrovus į patalpas, ryšių kabelių kanalų sistemą, saugyklą ar saugomą teritoriją arba viešoje vietoje pagrobtas svetimas turtas iš asmens drabužių, rankinės ar kito nešulio (kišenvagystė), arba pagrobtas automobilis. Šio baudžiamojo straipsnio trečioje dalyje reglamentuota vagystė stambiu mastu, ketvirtoje – nedidelės vertės (paprastai nuo 3 iki 5 MGL dydžio) svetimo turto pagrobimas, kuris kvalifikuojamas kaip baudžiamasis nusižengimas, o ne kaip nusikaltimas (178 str., p. 97–98).

Vagystės, remiantis 2003 metų Baudžiamuoju kodeksu, priskiriamos nusikaltimams ir baudžiamiesiems nusižengimams nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniams interesams. Be vagysčių, šiai nusikaltimų kategorijai dar priskiriami tokie nusikaltimai kaip plėšimas, sukčiavimas, turto prievartavimas, turto pasisavinimas, turto sunaikinimas ar sugadinimas. Vagystės tiek Klaipėdos m., tiek ir Lietuvoje ar kitose pasaulio šalyse nusikalstamumo struktūroje sudaro didžiausią nusikaltimų dalį (žr. 1 pav.).



1 pav. Bendra nusikalstamumo ir vagysčių dinamika Klaipėdos mieste 1990–2015 m.

Kaip matome, tiek bendras nusikalstamumo lygis, tiek vagysčių skaičius po šuolio, kuris įvyko tarp 1987 m. ir 1998 m., stabilizavosi ir kitą dešimtmetį (1999–2009) kito labai nedaug, nors visuomenėje įvyko ryškūs socialiniai, ekonominiai ir politiniai pokyčiai: Lietuva tapo NATO ir ES nare, dėl masinės emigracijos labai sumažėjo miesto gyventojų skaičius (nuo 204 tūkst. iki 160 tūkst.), sumažėjus gimstamumui išaugo gyventojų amžiaus vidurkis, darbo jėgos kaina tapo mažiau sia ES, išaugo jaunimo nedarbo lygis, įsitvirtino neproporcingai didelė turtinė diferenciacija tarp paskirų gyventojų grupių, padidėjo asmenų, gyvenančių žemiau ar šalia skurdo ribos, skaičius. Tačiau paminėti neigiami pokyčiai visuomenėje neturėjo reikšmingos įtakos nusikalstamumo lygiui, todėl galima teigti, kad visuomeninių veiksmų įtaka gali būti sunkiai nuspėjama. Pavyzdžiui, padidėjęs gyventojų mobilumas vienose šalyse gali turėti įtakos nusikalstamumo augimui, kitose – mažėjimui. Tai skatina tyrėjus įvertinti lyginamuosius nusikalstamumo tyrimus kitose šalyse, kurie leidžia pagrįstai paaiškinti ir suprasti tiek bendrąsias nusikalstamumo priežastis, tiek numatyti, kokioms ekonominėms ir socialinėms sąlygoms esant, tikėtini vienokie ar kitokie pokyčiai nusikalstamumo struktūroje. Daugiametis nusikalstamumo reiškinio mokslinis apmąstymas tiek sociologijoje, tiek kriminologijoje leido padaryti kelias esmines išvagas: visų pirma vienos priežasties, „atsakingos“ už nusikalstamumo egzistavimą visuomenėje, nėra, be to, priežastinis nusikalstamumo kompleksas glūdi visuomenėje susiformavusių (sukurtų) santykių turinyje, kuriems įtaką daro teisiniai-ideologiniai, socialiniai-ekonominiai, kultūriniai-psichologiniai veiksniai. Teisininkai, sociologai, politologai yra įsitikinę, kad nusikalstamumas yra neišvengiama ir „amžina“ praėjusių bei šiuolaikinių visuomenių gyvenimo raiška, tačiau šios socialinės disfunkcijos mastai ir išraiškos formos šiandienos mokslo bei technologijų vystymosi dėka turėtų būti sėkmingai kontroliuojamos.

Pirmieji išsamūs sociologiniai nusikalstamumo (ypač vagysčių) priežasčių miestuose tyrimai pradėti Čikagos mieste, kuris XIX–XX a. sandūroje pasižymėjo ypač sparčiu gyventojų skaičiaus augimu ir rimtomis socialinėmis problemomis. Spręsti šias problemas susitelkė tiek miesto bendruomenės, tiek teisėsaugos institucijos, tiek Čikagos universiteto mokslininkai. Jų bendrų pastangų dėka situacija buvo suvaldyta, o sociologijos teorija pasipildė nauja, miestuose vykstančių procesų aiškinimo prieiga, kurią teoretikai pavadino *ekologine mokykla*. R. Park'as (1925) suformulavo du pagrindinius šios sociologinės prieigos principus. Pirma, miestas, kaip ir bet kuri kita ekologinė sistema, auga ir vystosi, miestų struktūra yra neatsitiktinė, o tipinė. Antra, žmonių, kaip ir augalų, bendrijos, gyvena simbiotiškai. Analizuodamas žmonių populiacijos pokyčius, mokslininkas rėmėsi skoliniais iš biologijos mokslo: atvykėliai integruojasi į miesto bendruomenę keliais etapais – įvyksta kontaktas; prasideda konkurencija, toliau seka prisitaikymas, dar

vėliau – asimiliacija. Tokie procesai stebėti ir fiksuoti daugelio didžiųjų Amerikos miestų gyvenime: imigrantai įsikelia į skurdžiausius miesto rajonus, nes ten pigiausia būsto nuoma, o jų išstumti senbuviai, kurie ten buvo susikūrę geras gyvenimo sąlygas, keliai į prestižiškesnius, patogesnius ir saugesnius miesto rajonus. Tokie procesai matomi ir šiandien Europos bei Amerikos didmiesčių gyvenime: turtingi miestų gyventojai keliai į naujus rajonus išnuomoję, pardavę arba, jei nepavyksta, palikę brangius būstus, nes jų netenkina emigrantų ir skurdžiai gyvenančiųjų kaimynystė, nesaugumas.

Remdamasis šiomis idėjomis, E. Burges'as (1929) sukūrė miesto gyvenimo funkcionavimo modelį, kuris tapo nusikaltimų socialinių priežasčių pažinimo instrumentu. Mokslininko nuomone, miestai auga spinduliniu (radialiniu) principu, suformuodami penkias koncentrinės (žiedines) zonas, kuriose, veikiami konkurencijos procesų, pasiskirsto gyventojai (atitinkamai – centras, tranzitinė zona, darbininkų zona, gyvenamoji zona, priemiesčio zona). Kiekvieno miesto rajono vystymuisi įtakos turi susiformavusi bendruomenė (kaimynystė). Mūsų tyrimo kontekste įdomiausi procesai vyksta tranzitinėse zonose, nes ten glaudžiasi imigrantai ar neturtingiausi miesto gyventojai, kurie sunkiai prisitaiko prie egzistuojančių taisyklių. E. Burges'o (1929) nuomone, bet kuri miesto bendruomenė (kaimynystė) turi savo gyvenimo ciklą: pirmiausia tai nuosavų namų bendruomenė, kur yra stipri bendruomenės dvasia; tolesnis yra nuomos etapas, kai mažėja kaimynų lojalumas vieni kitiems; trečiasis etapas – verslo invazija į gyvenamąjį rajoną, dar labiau silpninanti kaimynų santykius; ketvirtasis yra nuomojamų butų ar kambarių etapas; penktasis – rasinių ar nacionalinių grupių įsivyravimas, pasekmė – svetimos kultūros statuso įsivyravimas; šeštajam etapui būdinga skurdo ir nusikalstamumo invazija; septintajame įsivyrėja socialinis chaosas; aštuntas, paskutinis, etapas, kai verslo ar pramonės įmonės išstumia gyventojus. Toks yra bendruomenės gyvavimo ciklas.

Galima teigti, kad E. Burges'as (1929) ir R. Park'as (1925) pasiūlė apibrėžti geografinius rėmus, kuriuose nusikalstamumas gali būti sėkmingai tyrinėjamas (socialinės deviacijos vietos lokalizacija, miesto planavimo struktūra, įvertinant miesto rajonų išsidėstymo socialines prasmes).

C. Shaw'o ir H. McKay'aus (1929) tyrinėjimai patvirtino esminį ekologinės mokyklos teiginį – nukrypimą nuo socialinių normų sukelia nepalanki dezorganizuojanti aplinka, kuri sudaro sąlygas perduoti nusikalstamus įgūdžius.

Žymus amerikiečių sociologas ir kriminologas E. Sutherland'as ir kt. (1955), tęsdamas tyrinėjimus šioje srityje, išplėtojo savo kolegų idėjas ir sukūrė *diferencijuotą asociacijų teoriją*. Jau klasika tapusiame kriminologijos mokslo veikalė „Kriminologijos principai“ jis nusikalstamumo genezės teoriją konvertavo į 9 teiginius, kurie leidžia visapusiškai suprasti ir įvertinti nusikalstamumo reiškinių.

Visų pirma nusikalstamo elgesio galima išmokti. Tai reiškia, kad toks elgesys nėra įgimtas. Asmuo, neišmokęs nusikalstamų technikų, nedaro nusikaltimų. Be to, nusikalstamo elgesio išmokstama sąveikaujant su kitais. Ši sąveika paprastai yra verbalinio pobūdžio, bet ji numato ir „komunikaciją gestais“. Trečias momentas – dažnai nusikalstamo elgesio išmokstama artimų žmonių grupėje bendraujant. Neasmeninių komunikacijos agentūrų (laikraščiai, filmai, spektakliai) įtaka – neryški. Ketvirta, išmokto nusikalstamo elgesio turinį sudaro: a) nusikaltimų įvykdymo technikos (vienos jų labai sudėtingos, kitos – paprastos); b) specifiniai motyvai, paskatos, racionalizacijos, pažiūros. Penkta, motyvų krypties specifiškumas priklauso nuo to, teisinės normos suvokiamos kaip priimtinos ar kaip nepriimtinos. Šešta, asmuo tampa delinkventu, kai motyvų suma, skatinanti pažeisti įstatymus, viršija motyvų sumą, skatinančią įstatymų laikytis. Šį teiginį galima laikyti pamatiniu diferencijuotų asociacijų teorijos principu. Septinta, diferencinės asociacijos skiriasi viena nuo kitos prioritetais, narių bendravimo dažniu, trukme, intensyvumu. Aštunta, nusikalstamo elgesio išmokstama, kaip ir bet kokio kito elgesio. Devinta, nusikalstamas elgesys, kaip ir konvencinis, nenusikalstamas elgesys, yra nulemtas tų pačių bendrų poreikių ir vertybių. Vagis, tenkindamas pinigų turėjimo poreikį, vagia, o sąžiningas darbininkas – užsidirba teisėtai.

Savo tyrinėjimus E. Sutherlandas pratęsė knygoje „Profesionalus vagis“ (1937). Joje autorius, pasitelkęs biografinį tyrimo metodą, užrašė profesionalaus vagies Chic'o Cinvell'o papasakotą gyvenimo istoriją. Šios istorijos konstrukta E. Sutherlandas sukūrė remdamasis diferencinių asociacijų teorijos principais. Tai atskleidė, kad profesionaliu vagimi tapo tik glaudžių ryšių su kitais vagimis dėka – būsimo vagies mokytoju gali būti tik profesionalus vagis. Vagis privalo griežtai laikytis savo bendruomenės elgesio kodekso, vertybių, papročių, atitinkamo požiūrio į teisėsaugos darbuotojus, turi mokėti vagių žargoną, gerai išmanyti nusikalstamo „darbo“ specifika. Beje, šis vagių pogrindinio pasaulio aprašymas labai primena pasaulinės literatūros atstovų M. Servanteso (Cervantes, 1992), C. Dikenso (1870) ar Dž. Londono (1998) literatūrinius aprašymus.

Nauji bandymai, bet jau neoklasikiniame kontekste, atsižvelgiant į ekologinės mokyklos principus, pristatyti L. Cohen'o ir M. Felson'o (1979) darbuose. Savo sukurtoje nusikaltimų aiškinimo trikampio koncepcijoje autoriai aptaria 3 esminius elementus, kurie būtini vykdant nusikaltimą: motyvuotas nusikaltėlis, tinkama auka, tinkamos apsaugos nebuvimas. Autorių nuomone, šioje triadoje nusikaltėlio vaidmuo nėra lemiamas. Situatyvinės nusikaltimų prevencijos teorijos plėtrai didelę įtaką padarė anglų psichologas ir kriminologas R. Clarke'as (1997). Šios teorijos tikslas – pabandyti išsiaiškinti, kokiomis specifinėmis aplinkybėmis įvyksta specifiniai nusikaltimai. Teorija nepateikia išsamių teorinių argumentų – atvirkščiai, ji siūlo sprendimus konkretiems atvejams (pvz., kaip išvengti muštynių

po sporto varžybų, apsaugoti savo motociklą nuo vagystės, išvengti pastatų niokojimo grafičiais ar apsaugoti nuo apiplėšimo).

Pagrindinis situatyvinės prevencijos teorijos elementas – galimybė. R. Clarke'o (1997). nuomone, nusikaltimas yra motyvacija, padauginta iš galimybių. Prevencijos modeliavimas įgalintų sukurti tokias elgesio strategijas, kurios keistų aplinką ir panaikintų nusikaltimus provokuojančias sąlygas. R. Clarke'as mano, kad norint sumažinti norą nusikalsti, būtina didinti riziką būti sugautam, ap sunkinti tikslo pasiekimą, sumažinti nusikaltimo naudą, vengti provokuoti nusikaltėlių, silpninti motyvus nusikalsti. Tą galima pasiekti įrengiant gyvenamose patalpose saugias spynas, signalizaciją, stebėjimo kameras, gerinti gatvių apšvietimą, tvarkyti aplinką, samdyti apsaugos tarnybas, nesinešioti daug grynų pinigų, žymėti nuosavybę, kontroliuoti ir naikinti vogtų daiktų realizavimo rinkas, įdiegti magnetinės indukcijos daviklius prekėms ir t. t. Iš principo tai nepanaikina nusikalstamumo priežasčių, bet apsunkina jų įvykdymą.

3. Klaipėdos miesto urbanistinės struktūros pokyčiai po II pasaulinio karo

Norint paaiškinti turtinių nusikalstamų veikų pasiskirstymo Klaipėdos mieste erdvinę kaitą, būtina susipažinti su miesto raida po II pasaulinio karo, kai miesto gyventojų skaičiaus ir užimamos teritorijos augimo tempai per ilgametę miesto istoriją buvo patys sparčiausi. Miesto plėtra vyko išilgai Kuršių marių, bandant išnaudoti uosto pranašumus. Miesto urbanistikos tyrinėtojai atskleidė įdomų faktą, kad pokario metais besiplečiantis miestas kažkoku mistiniu būdu savo forma priminė tarpukario lietuvių užatlantės sostinę Čikagą, miestą, kuriame XX a. pradžioje, kaip minėjome, R. Park'o (1925), E. Burgess'o (1925), C. Shaw'o, H. McKay'aus (1929) pastangomis sukurta kriminologinė mokykla, susiejusi R. Park'o ekologinės teorijos principus, E. Burgess'o koncentrinę zonų koncepciją, C. Shaw'o ir H. McKay'aus empirinius tyrimus. Nepaisant išorinio šių miestų formos panašumo ir amerikiečių sociologų teorinių koncepcijų įtaigumo, reikia pripažinti, kad šių miestų augimo principai skiriasi iš esmės. Čikagos miesto augimo ir struktūros kaitos priežastis buvo natūralus socialinių ir nacionalinių bei rasinių grupių varžymasis dėl gyvenamosios erdvės ir spindulinis (radialinis) judėjimas iš centro („kilpos“) į išorę, o Klaipėdos miestas – racionalaus planavimo rezultatas, kurio tikslas – uosto galimybių plėtra ir regiono industrializacija. Įgyvendinti šiuos du strateginius uždavinius turėjo padėti ir tikslingas gyventojų apgyvendinimas. Kadangi mieste susiformavo du stiprūs pramoniniai centrai: vakarinėje miesto dalyje – uosto infrastruktūra, rytinėje – sandėliai, gamyklos, kombinatai, autobazės ir pan., taupant vykimo iš namų į darbo vietas laiką, gyvenamieji kvartalai „sisprau-

dė“ tarp šių dviejų miesto struktūros dominančių, tai ir nulėmė Klaipėdos miesto linijinę struktūrą.

Atkūrus nepriklausomybę, miestas politikų valia buvo padalintas į šešiasdešimt smulkesnių rajonų, kurių nei pavadinimų, nei ribų dauguma miesto gyventojų nežino. Todėl galima pritarti L. Kraniausko ir L. Beteikos išsakytai nuomonei, kad Klaipėdą galima suvokti kaip trijų didelių arealų erdvę. *Senoji miesto dalis*, susidedanti iš Senamiesčio ir Naujamiesčio, išsidėsčiusių abipus Dangės upės krantų. Šio rajono struktūra iš esmės suformuota iki II pasaulinio karo, čia po karo ir apsigyveno dauguma iš kitų Lietuvos vietovių atsikėlusių gyventojų. Rajonas ilgą laiką nelaikytas prestižiniu, nes namai neturėjo daugelio patogumų, čia gyveno daug darbininkų, turinčių problemų tiek su alkoholiu, tiek su milicija. Tačiau dešimtmetis prieš nepriklausomybės atgavimą iš esmės pakeitė šio rajono statusą. Dauguma gyventojų, gavę naujus butus, išsikėlė į pietinę miesto dalį, o į restauruotus namus atsikėlė aktoriai, dailininkai, aukštųjų mokyklų dėstytojai, gydytojai, techninė inteligentija. Procesas tęsėsi ir Senamiestis, įgijęs išskirtinį statusą, pradedamas traktuoti kaip pridėtinę vertę turinti vartojamoji prekė. Pamažu dalis gyventojų pelningai pardavė savo butus verslo bendrovėms, restoranams, kazino, prekybos įmonėms ar turtingiems miestiečiams.

Centrinė miesto dalis išsidėsčiusi į pietus nuo senamiesčio. Ji suplanuota 1958 metais, baigta formuoti 1969 m. Šis rajonas pasižymi gyventojų sėslumu, architektūros monotoniškumu.

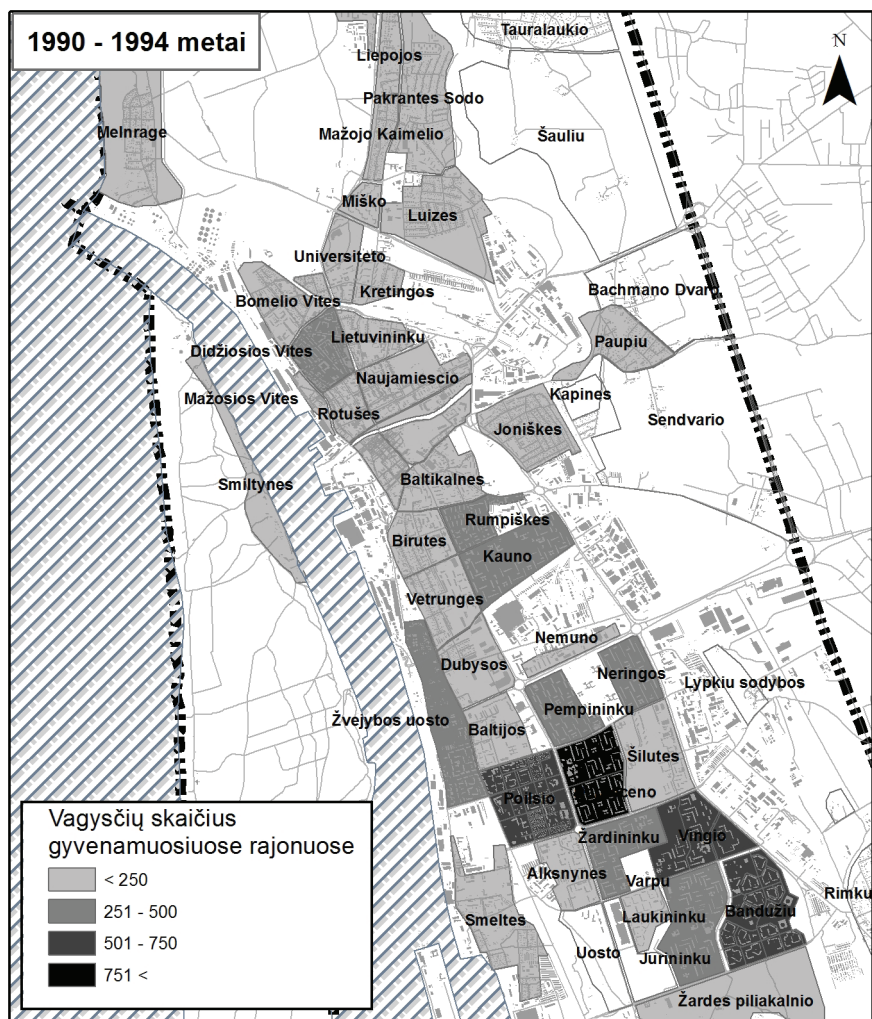
Pietiniai gyvenamieji rajonai suformuoti per du paskutinius sovietų valdžios dešimtmečius. Šiems rajonams būdingi penkiaaukščių ir devynaukščių namų kvartalai, kurie suformuoja uždarus kvadrato formos kiemus ir sudaro 14 gyvenamųjų kvartalų, kurie buvo išsidėstę šalia 8-ių daugiafunkčių visuomeninių paslaugų ir prekybos centrų: „Pempininkų“, „Šiaulių“, „Neringos“, „Vingio“, „Vyturio“, „Žardės“, „Juodkrantės“, „Bandužių“. Kadangi pietiniame miesto rajone planuota apgyvendinti beveik pusę miesto gyventojų, čia stebima ir aktyvesnė gyventojų kaita. Nemažai vyresnio amžiaus žmonių, kurie turėjo santaupų, persikėlė gyventi į sodų bendrijas už miesto ribų. Dalis jų vaikų, gimusių po 1980 m., emigravo į užsienį, kita dalis – persikėlė gyventi į naujus kotedžus ar individualius namus užmiestyje. Pastebima laipsniška mažesnes pajamas turinčių gyventojų koncentracija šiame rajone.

Beveik kilometro pločio dykra tarp centrinės ir pietinės miesto dalių po 2000 m. buvo užstatoma didžiuliais šiuolaikiškais prekybos centrais, sporto arenomis, kino teatrais, kurie tapo žemesniosios ir vidurinės klasės jaunimo laisvalaikio leidimo vietomis. Šios vartotojiško kapitalizmo oazės simboliu tapo didžiausias miesto prekybos ir pramogų centras „Akropolis“ (šios paskirties centrui labiau

tiktų pavadinimas „Koliziejus“), kuris perėmė didelę Senamiesčio prestižiškumo dalį, kartu – ir nusikaltelių dėmesį.

4. Erdvinė turtinių nusikaltimų geografija, jos pokyčiai Klaipėdos m. 1990–2010 m.

Erdvinė turtinių nusikaltimų proceso dinamika analizuojama pasirinktų keturių penkmečių (1990–1994; 1995–1999; 2000–2004; 2005–2009) laikotarpiais.



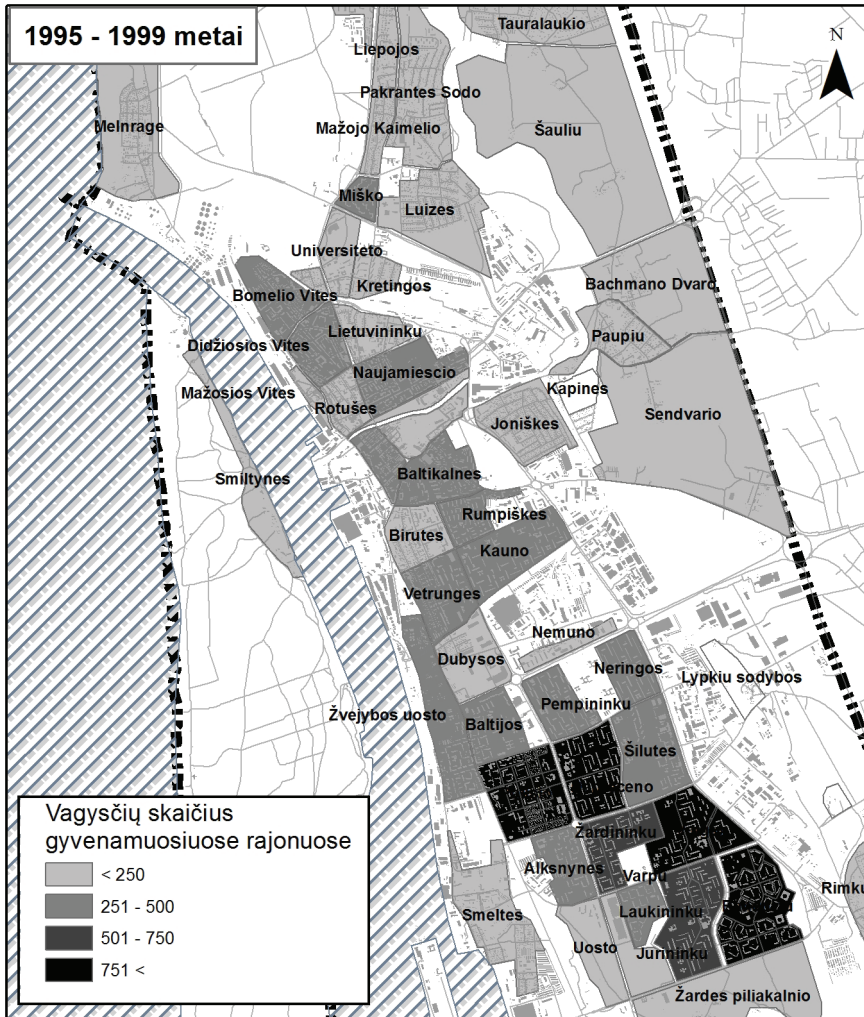
2 pav. Nusikalstamos veikos, susijusios su vagystėmis, Klaipėdoje 1990–1994 m.

1990 m. kovo 11 d. paskelbtas Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas. Socialistinio ūkio planinė ekonomika pradedama keisti rinkos ekonomika. Intensyviai kuriama nauja įstatyminė bazė. Vyksta valstybės ir visuomenės pertvarka, aktyviai kuriamos arba pertvarkomos valstybės institucijos. Pradedama formuotis naujas visuomenės sluoksnis – privačios nuosavybės savininkai. Pirminis valstybinio turto privatizavimo etapas – katastrofiškas. Privatizacijos fondas iš planuotų 3,5 mlrd. litų grynais sukaupe tik 127,6 mln. litų, t. y. valstybės turtas apsukriai nomenklatūrai išdalytas beveik veltui. Naujieji savininkai greitai „išplovė“ įmonių turtą, palikdami valstybei skolas, o darbuotojai liko ir be atlyginimų, ir be darbo. Taip privatizuota trečdalis valstybės turto. Prasidėjo sovietinio elito „susilieėjimas“ su Sąjūdžio iškelto naujuoju elitu, aktyviai dalyvavusiu valstybinio turto dalybose, kurios vėliau pavadintos „prichvatizacijos“ terminu. Į valstybinio turto dalybas netikėtai aktyviai įsitraukė ir organizuoto nusikalstamumo struktūros, susiformavusios M. Gorbačiovo laikais. Valstybėje ir mieste vis dar pastebimas ryškus prekių deficitas, iki rinkos (vartotojiškos) visuomenės standartų dar labai toli. Tačiau greito praturtėjimo siekis tampa vyraujančiu visuomenės narių motyvu ir pagrindiniu vagysčių tikslu. Per šį laikotarpį bendras nusikalstamumo lygis Klaipėdos mieste nuolat kilo. Šio laikotarpio pabaigoje, lyginant su 1988 metais, nusikalstamumo lygis išaugo keturis kartus. Ir tik 1993 metais pastebėtas nusikalstamumo augimo tempų lėtėjimas. Šiuo laikotarpiu išaugo sunkių nusikaltimų skaičius, ypač tokių kaip nužudymai ir tyčiniai kūno sužalojimai: 1992 metais užregistruotas 21 nužudymo ir 22 tyčinių sunkaus kūno sužalojimo atvejai, 1993 m. mieste įvykdytos 35 žmogžudystės, užfiksuoti 39 sunkaus kūno sužalojimo atvejai. Šių nusikaltimų padaugėjo atitinkamai 66,7 % ir 77,3 %, apysunkių kūno sužalojimų – net 100,0 %. Šiuo laikotarpiu Klaipėdos mieste automobilyje susprogdintas Viktoras Varnas-Čanga, kiek vėliau – T. Kybartas ir E. Sanda. Pakeliui į sodybą nušautas R. Norvaiša-Cibulia, kiek vėliau R. Vilutis. Tai buvo brutalus etapas miesto gyvenime, nes pastebimai augo nusikaltėlių agresyvumas, plito smurtas ir prievarta.

Šis fonas turėjo įtakos šio straipsnio objekto – vagysčių, kaip turtinio nusikaltimo, analizės prieigoms. Nors to meto miesto policijai nerimą kėlė gerokai padažnėję sukčiavimo atvejai (1993 m., lyginant su 1992 m., padažnėjo, procentine išraiška – 228,6 %), didžiausią įtaką Klaipėdos miesto kriminogeninei būklei darė vagystės, kurios sudarė net 74,3 % visų užregistruotų nusikaltimų (iš viso tais metais užregistruota 4891 nusikalstama veika, iš jų 3966 vagystės). Kaip galima matyti iš žemėlapių (žr. 2 pav.), didžiausias turtinių nusikaltimų skaičius užregistruotas pietiniame miesto rajone. Visą šį laikotarpį pagrindiniai nusikalstamumo židiniai išliko Debreceno ir Baltijos prospekto rajonų gyvenamųjų namų kvartalai. Aukštas registruotų vagysčių lygis fiksuotas Vingio ir Bandužių rajonuose. Čia daugiausia vogta iš butų, automobilių, įvykdyta daugiausia plėšimų. Tai buvo ne-

ramus gyvenimo laikotarpis I. Simonaitytės, Naujakiemio, Naikupės, Sulupės, Kauno, Rambyno gatvių gyventojams ir miesto svečiams. Miestiečiai sunkiai adaptavosi prie vagysčių ir kitų rūšių nusikalstamos veikos augimo. Miesto rajonų bendruomenės gyventojai buvo pasyvūs, nes manė, kad šias problemas turi spręsti policija. Šio laikotarpio pabaigoje kriminogeninė situacija buvo labai sudėtinga, miesto visuomenės nepasitenkinimas augo. Policija, reformuodama savo struktūras ar kurdama naujas, stengėsi esamą kriminogeninę situaciją keisti. Šiuo laikotarpiu suformuotos nuovadų struktūros, įkurtas 4-asis policijos komisariatas. Tuo metu ši reforma pagerino Klaipėdos policijos darbą, atsirado galimybė tolygiau paskirstyti pajėgas aptarnaujant nuovadoms priskirtas teritorijas, todėl operatyviau reaguoti į nusikalstamas veikas.

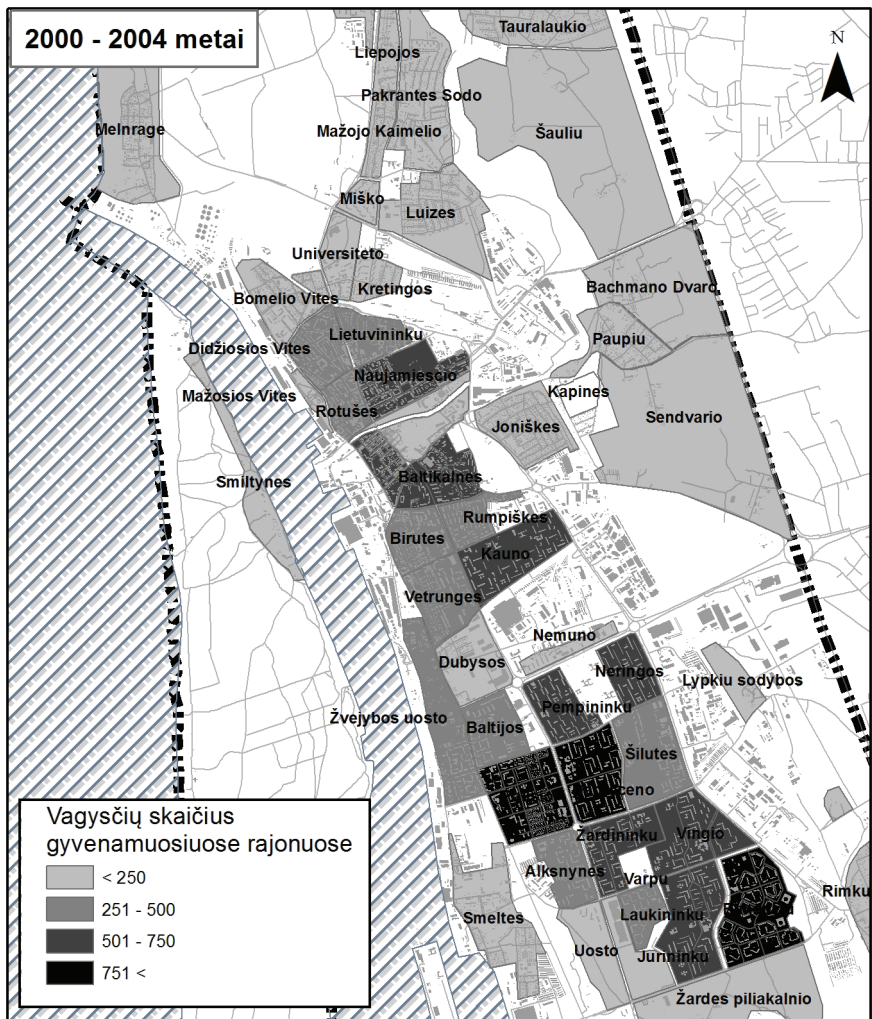
1995–1999 m. laikotarpio viduryje (žr. 3 pav.) baigėsi vadinamasis pereinamasis laikotarpis iš planinės ekonomikos į rinkos ekonomiką. Privatizaciją reglamentuojanti teisinė bazė, kiek pavėluotai, bet sukurta, rinkos priežiūros institucijos vangiai, bet pradėjo veikti. Nors Lietuva išgyveno bankų krizę (žlugo ir klaipėdietiškas „Vakarų bankas“), ekonomika po truputį augo. Lietuvos ir Klaipėdos miesto gyventojų perkamoji galia padidėjo du kartus. Ties 1996–1997 m. riba staigus nusikalstamumo mastų augimas mieste baigėsi, jį pakeitė nuoseklus registruoto nusikalstamumo didėjimas – 6–8 % per metus. Deja, organizuoto nusikalstamumo atstovų tarpusavio santykių aiškinimasis netapo civilizuotesnis (ir toliau buvo žudoma, sprogdinama, padeginėjama). Šiuo brutalaus nusikalstamumo „klestėjimo“ laikotarpiu – 1998 m. gruodžio 21 d. Lietuvos Respublikos Seimas panaikino mirties bausmę. Neįvyko esminių pokyčių ir turtinių nusikaltimų raiškos geografijoje. Pvz., 1998 m. mieste užregistruotos 5255 nusikalstamos veikos, iš jų 3849 vagystės, tai sudaro 73,2 % visų nusikaltimų. Būta nuomonių, kad mirties bausmės panaikinimas lems sunkių kriminalinių nusikaltimų augimą. Kaip ir praėjusiame penkmetyje daugiausia vogta iš butų ir automobilių. Nuo vagysčių ypač kentėjo aplink prekybos centrus ir turgavietes įsikūrę prekybos kioskai, įkūnijantys pereinamojo laikotarpio ekonomikos raiškos (pirkimas ir pardavimas) pokyčius. Vagysčių geografiškai nekito. Tik dar labiau lokalizavosi pietiniame miesto rajone ir, šio straipsnio autorių nuomone, įtikinamai patvirtino Čikagos ekologinės mokyklos teiginius, kad nusikalstamumas klesti tuose miesto rajonuose, kur labiausiai pasireiškia dezorganizuojanti aplinka ir galimybė nusikaltėliams nekontroliuojamiems bendrauti tarpusavyje. Prie beveik jau dešimtmetį pagal nusikaltimų skaičių pirmaujančio Debreceno rajono prisijungė dar trys rajonai: Poilsio, Vingio ir Bandužių. Į naujas „aukštumas“ pakilo nusikalstamumo Žardininkų, Laukininkų ir Jūrinių rajonų statistika. Taigi nusikalstamumo intensyvumas, vagysčių skaičiaus augimas pietinėje miesto dalyje – ekstremaliausias. Nusikalstamumo fonas gana sodrus. Šiame penkmetyje didžiulį rezonansą miesto visuomenėje sukėlė 34 automobilių pade-



3 pav. Nusikalstamos veikos, susijusios su vagystėmis, Klaipėdoje 1995–1999 m.

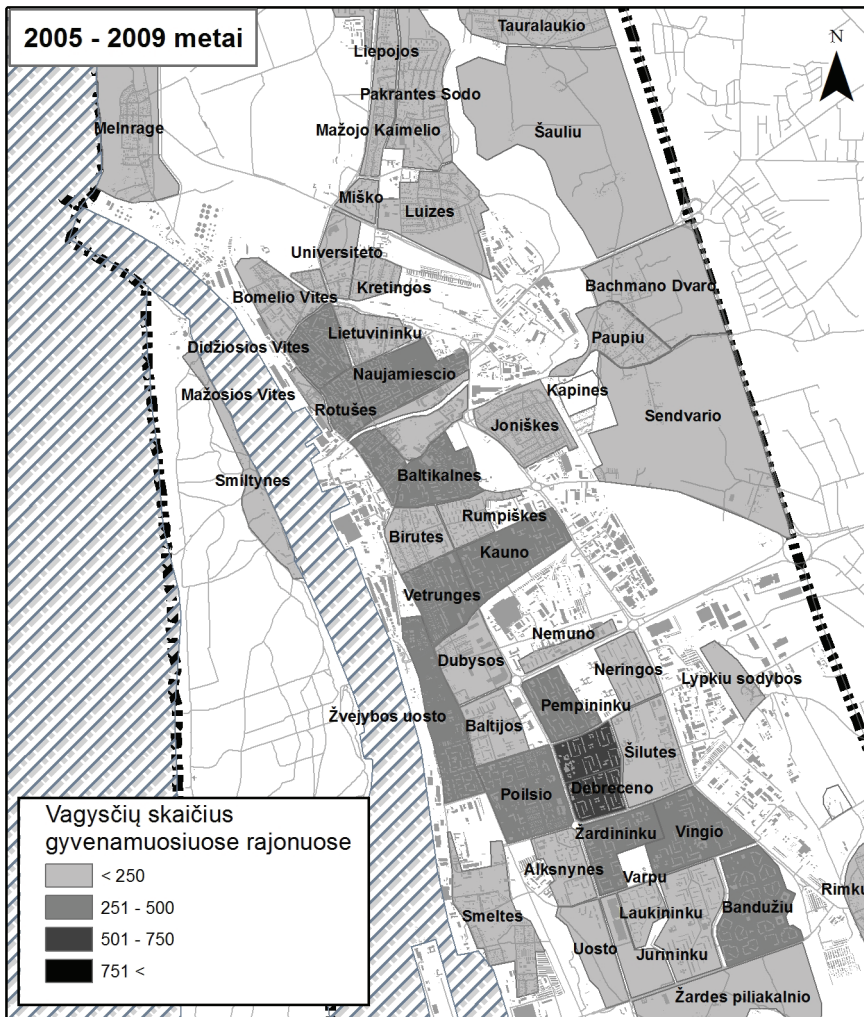
gimo atvejai (1998 m.), iš kurių tik 4 buvo išaiškinti. Ši situacija kompromitavo policijos darbą, gąsdino verslininkus, didino turto prievartavimo pavojų. Reorganizacija policijos sistemoje tęsėsi. Kai kurie sprendimai neturėjo loginio pagrindimo: 1997 metais atsisakyta blaivyklos, tad neblaivūs asmenys glaudėsi stoties rajone, gyvenamųjų namų laiptinėse, tai taip pat lėmė vagystes. Tais pačiais metais Klaipėdos mieste, Naujojo uosto ir Danės gatvių rajone, įrengtos pirmosios vaizdo stebėjimo kameros. Vėliau jų skaičius augo, tiesa, nelabai proporcingai. Kaip teigiamą faktą vagysčių ir nusikalstamumo prevencijos kontekste galima vertinti 1997 metais labai suaktyvėjusį policijos darbą su visuomene. Dienraščio „Klaipėda“ pus-

lapiuose 2 kartus per mėnesį spausdinama rubrika „Prezumpcija“, kur pristatoma policijos veikla. Kiekvieną dieną radijo stoties „Laluna“ rengiamuose pokalbiuose su visuomene dalyvavo VPK štabo atstovas. Nors judėjimas „Saugi kaimynystė“ dar nebuvo tapęs masiniu reiškiniu, miestiečiai savo saugumui pradėjo skirti didesnę dėmesį ir daugiau lėšų. Nors tai skamba ambicingai, tačiau galima teigti, kad R. Clarke'o (1997) idėjos pasiekė ir Klaipėdą, t. y. gyventojai daugiau dėmesio pradėjo skirti nusikaltimų įvykdymo galimybių mažinimui (atsirado šarvuotos daugiabučių laiptinių durys su kodinėmis spynomis, jos geriau apšviestos, saugesnės ir butų durys, geresnė balkonų bei langų apsauga, kt.). Nors šios priemonės greito rezultato nedavė, laikas parodė, kad jos labai efektyvios.



5 pav. Nusikalstama veika, susijusi su vagystėmis, Klaipėdoje 2000–2004 m.

2000–2004 metų laikotarpis (žr. 4 pav.) lėmė ir naujus iššūkius. Klaipėdos mieste nuo 2000 metų dėl demografinių procesų ir ekonominio pobūdžio emigracijos pradeda mažėti gyventojų skaičius. Šis procesas kitame penkmete įgavo isterišką pobūdį. Toliau reformuota teisinė sistema. Naujų įstatymų kūrimo etapą nuosekliai keitė įstatymų tobulinimo laikotarpis. Tiesa, kartais šis procesas įgydavo groteskiškas formas, kai tik priimtas įstatymas apaugdavo pataisomis, dėl ko tapdavo nesuprantamas ne tik eiliniams piliečiams, bet ir profesionalams. Lietuva tapo NATO nare, nuo 2004 m. – Europos Sąjungos nare. 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojo pirmas Lietuvoje parengtas Baudžiamasis kodeksas. Kartu įsigaliojo ir Baudžiamojo proceso bei Bausmių vykdymo kodeksai. Šis penkmetis tiek bendro nusikalstamumo masto, tiek bendro vagysčių skaičiaus, tiek vagysčių iš butų skaičiaus aspektais yra išskirtinis. Nors bendras nusikalstamumo lygis išlieka gana stabilus, tačiau vagysčių, ypač iš gyvenamųjų patalpų, skaičius tiek santykinai, tiek absoliučiaisiais skaičiais sparčiai mažėja. 2000 metais Klaipėdoje užregistruotos 4187 vagystės, iš jų 720 – iš gyvenamųjų patalpų. Tuo tarpu 2004 m. vagysčių užregistruota 2965, iš jų iš gyvenamųjų patalpų – 431. Matome, kad bendras vagysčių skaičius sumažėjo beveik ketvirtadaliu, o vagysčių iš gyvenamųjų patalpų – beveik per pusę. Šiame penkmete procentinė vagysčių dalis bendroje užregistruotų nusikalstamų veikų sumoje irgi mažėjo. 2000 m. vagystės sudarė 65 % visų nusikaltimų, o 2004 m. – jau tik 45,8 %. Šis laikotarpis buvo įdomus ir naujienomis iš sostinės. Klaipėdiečius nustebino 2000 m. lapkričio 2 d. išleistas Lietuvos Respublikos Prezidento V. Adamkaus dekretas „Dėl darbo grupės kriminogeninei situacijai Klaipėdoje įvertinti kūrimo“. Niekas Prezidentūroje negalėjo paaiškinti išskirtinio Prezidento dėmesio Klaipėdos kriminogeninei situacijai, kuri Lietuvoje tikrai nebebuvo išskirtinė (žr. 2 pav.). Viena vertus, mieste didėjo ekonominis miestiečių aktyvumas, steigėsi naujos įmonės, klestėjo smulki komercinė prekyba, didėjo miestiečių turtinė segregacija, kita vertus, pagreitį įgavo buvusių stambių valstybinių įmonių bankrotai, didėjo bedarbystė, nesaugu tapo net daugiabučių namų kiemuose, lauko prekyvietėse, mokyklų teritorijose. Geografinis vagysčių išsidėstymas laipsniškai keitėsi. Nors Debreceno, Poilsio, Bandužių rajonai išsaugojo labai aukštą vagysčių lygį, tačiau Laukininkų, Jūrininkų, Vingio, Žardininkų rajonuose šis skaičius mažėjo. Vis labiau pažeidžiami tapo Naujamiesčio, Baltikalnės, Kauno gatvių rajonai. Ši tendencija išliko ir 2005–2009 m. laikotarpiu. Atkreipiame dėmesį į tai, kad rajonai, išsidėstę toliau nuo centrinės miesto magistralės – Taikos prospekto, tapo saugesni.



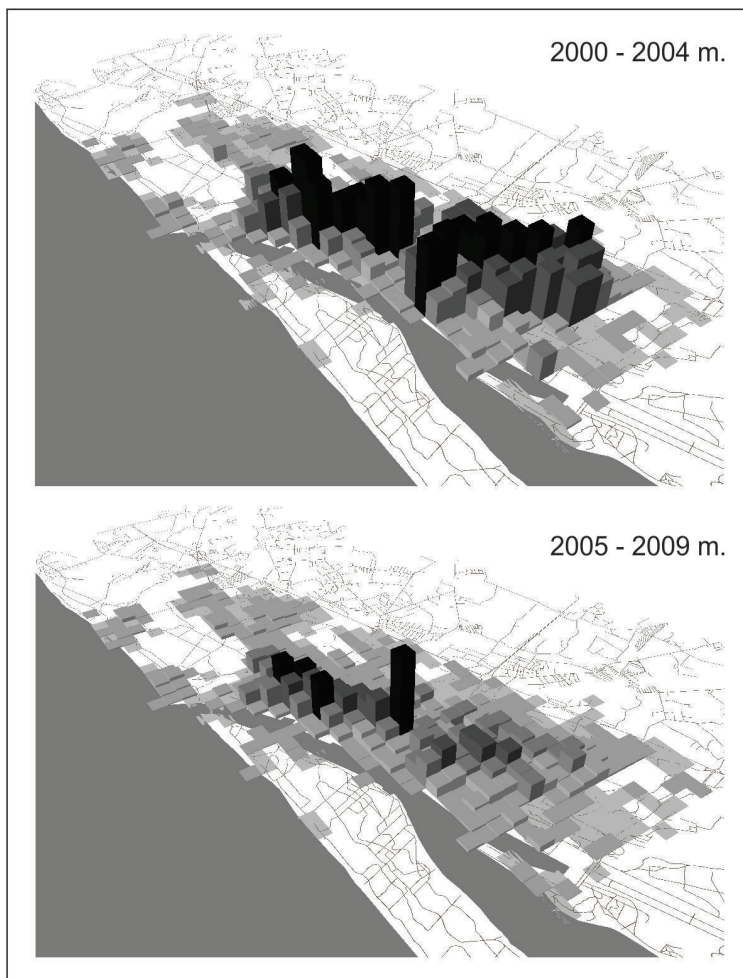
5 pav. Nusikalstamos veikos, susijusios su vagystėmis, Klaipėdoje 2005–2009 m.

Šiuo 2005–2009 m. laikotarpiu (žr. 5 pav.) nusikalstamumo lygis laipsniškai mažėjo. Aiškindami nusikalstamumo mažėjimą, turėtume suprasti ir įvertinti, kokią įtaką šiai statistikai turėjo nusikalstamumo registravimo pokyčiai. 2003 metų Baudžiamasis kodeksas padalijo nusikalstamas veikas į baudžiamuosius nusizengimus ir nusikaltimus. Manytina, kad 2004 m. nusikalstamų veikų gausą lėmė tai, jog policijos pareigūnai fiksavo daugiau nusikalstamų veikų. Tuo tarpu po 2005 m. „nepatogios“ statistikos slėpimo mechanizmas vėl įsijungė ir vėlesniais metais jau buvo stebima registruoto nusikalstamumo mažėjimo tendencija. Tačiau

tai tik prielaida. Pirmieji Lietuvos narystės Europos Sąjungoje metai buvo kone idiliški. Bendras nusikalstamumo lygis stabilizavosi. Brutaliausi organizuotų nusikaltėlių gaujų nariai arba žuvo gaujų karuose, arba emigravo, arba buvo nuteisti ilgu laisvės atėmimu (kai kurie laisvės atėmimu iki gyvos galvos). Šiuo laikotarpiu gerokai sumažėjo smurtinių nusikaltimų ir vagysčių, ypač vagysčių iš butų. Galutinai įveikti planinės ekonomikos sukelti vartojimo iškraipymai (nebėra chroniško plataus vartojimo prekių stygiaus). Įsitvirtino vartotojiška kultūra ir vartotojiškas gyvenimo būdas. Vienintelė prekė, kurios deficitas vis labiau didėja – pinigai. Tai labai keičia tiek nusikaltimų struktūrą, tiek jų lokaciją. Daugiausia vagysčių įvykdoma tuose miesto rajonuose, kurie ribojasi su pagrindinėmis miesto magistrinėmis – Taikos prospektu ir Šilutės plentu. Išilgai šių gatvių išsidėstė didžiausi modernūs prekybos centrai, ypač miestiečių ir atvykėlių pamėgtas „Akropolis“ (savo veiklą pradėjo 2005 m.). Šio prekybos centro įtaka vagysčių geografiniam pasiskirstymui išskirtinė (žr. 6 pav.). Ten ne tik apsipirkinėjama, bet ir leidžiamas laisvalaikis. Kadangi lietuviai išlaikė prisirišimą pirkimui už grynus pinigus, į didžiuosius prekybos centrus patraukė ir vagys. Taip susiformavo nusikalstamumo trikampis – atsipalaidavę, poilsiaujantys pirkėjai, motyvuoti profesionalūs ir nelabai vagys bei nepakankama apsauga sudarė palankias sąlygas vagystėms.

Taigi paveiksle, kuris pateiktas 3D formatu (6 pav.), mums matoma vizuali informacija, kaip per penkerius metus vienas prekybos centras radikaliai performuoja vagysčių paplitimo geografiją Klaipėdos mieste. Fenomenalus pasiekimas. Vagysčių užregistruojama vis mažiau (2015 m. jų užregistruota dvigubai mažiau nei 1994 m. [žr. 2 pav.]), tačiau reikia įvertinti straipsnyje jau minėtas subjektyvias vagysčių registravimo prasmes.

Neturėtume pamiršti, kad registruoto nusikalstamumo duomenys yra sudėtinga įvairių visuomenėje vykstančių procesų išdava. Jie atskleidžia ne tik realius nusikalstamų veikų pokyčius, bet ir bendrus baudžiamosios politikos, nusikaltimų išaiškinamumo ir registracijos, gyventojų požiūrio į nusikalstamumą, policiją, kriminalinę justiciją ir valstybę pokyčius. Oficialioji nusikalstamumo statistika turi sisteminę silpnąją vietą – tai latentinis nusikalstamumas, kai daugybė nusikalstamų veikų nepatenka į teisėsaugos institucijų akiratį ir dėl to neužregistruojamos. Taigi tikrasis nusikalstamumas gali dešimtimis kartų skirtis nuo oficialios statistikos teikiamų duomenų. Remiantis Lietuvoje 2012 m. atliktos viktimologinės apklausos duomenimis, tik 58 % nukentėjusiųjų nuo vagysčių kreipėsi į policiją. Todėl tai, kad šio laikotarpio pabaigoje registruotų vagysčių skaičius tiek Lietuvoje, tiek Klaipėdoje buvo keletą kartų mažesnis nei daugelyje Vakarų Europos valstybių, visiškai nestebina.



6 pav. Vagysčių geografinio pasiskirstymo kaita 2000–2009 m.
Prekybos centro „Akropolis“ atvejis

Vertinant nepasitvirtinusių Lietuvos mokslininkų vagysčių didėjimo prognozę, galima formuluoti dar vieną vagysčių mažėjimo hipotezę – vis labiau plintantis nusikalstamumas elektroninėje erdvėje (pasinaudojimas tapatybės duomenimis, elektroninė prekyba, apgaulės būdu išprovokuoti piniginiai pervedimai ir kt.). Nusikaltėliai vieni pirmųjų pasinaudojo naujomis technologijų galimybėmis. Kadangi informacinių tinklų vartotojams trūksta technologinių ir saugaus elgesio elektroninėje erdvėje žinių, elektroninių nusikaltimų plitimas tampa kasdienybe. Pvz., tapatybės vagystės elektroninėje erdvėje pastebimos ne veikos atlikimo metu, o gerokai vėliau, taigi jų latentškumo mastai yra labai dideli. Nors nuo tapatybės

vagysčių nukenčia bankai, tarptautinės korporacijos, valstybės, šios veikos retai patenka į oficialią statistiką. Galima teigti, kad pradedantys nusikaltėliai, mažiau kvalifikuoti, degraduojantys, priklausomybių turintys individai renkasi tradicines vagystės formas, o ambicingi, godūs jauni žmonės „darbuojasi“ elektroninėje erdvėje, kur atlygis yra solidesnis, o galimybės būti sulaikytam – mažesnės.

Išvados

1. Visų pirma turime pripažinti, kad vagystės Klaipėdos mieste visą tiriamąjį laikotarpį (1990–2015 m.) dominuoja registruoto nusikalstamų veikų sąrašė, nors per tuos metus pakito miesto demografinė situacija, kuriai įtakos turėjo gyventojų mažėjimas ir migracija.
2. Įvertinę Klaipėdos miesto vagysčių dinamikos situaciją, galime teigti, kad vagystės iš atitinkamų „karštųjų“ miesto rajonų pastaraisiais metais persikėlė prie didžiųjų prekybos centrų. Ypač išsiskiria „Akropolio“ prekybos ir pramogų centro rajonas. Tai leidžia teigti, kad miesto ekonominio-socialinio vystymosi veiksniai turi įtakos ir vagysčių geografijai. Vizualizacijos (žemėlapiavimo) technikos leidžia įvertinti nusikalstamų veikų koncentraciją ir išskirti paskirų nusikalstamų veikų rūšių paplitimą.
3. Teoriškai galima teigti, kad mokslininkų prognozės dėl vagysčių skaičiaus augimo (*de jure*) nepasitvirtino. Tačiau įvertinus vagysčių latentiskumą, kaip nusikalstamų veikų registracijos sisteminę silpnąją vietą, kai nukentėjusieji dėl įvairių priežasčių nesikreipė į teisėsaugos institucijas, vagystės įsitvirtino elektroninėje erdvėje, galima pripažinti (*de facto*) situaciją, kad vagysčių skaičius nesumažėjo. Dėl šios aplinkybės tikrasis nusikalstamumas gali dešimtimis kartų skirtis nuo oficialios statistikos teikiamų duomenų. Tačiau tam reikia papildomų tyrinėjimų.

Gauta 2015 12 03

Pasirašyta spaudai 2016 03 07

Literatūra

- Aleknavičienė, J., Bulotaitė, L., Dobryninas, A. ir kt. (2007). *Socialinės deviacijų problemos*. Vilnius: Eugrimas.
- Babachinaitė, G., Jurgelaitienė, G., Justickis, V., Pečkaitis, S. ir kt. (2008). *Nusikalstamumas Lietuvoje ir jo prognozė iki 2015 m.* Vilnius: MRU leidykla.
- Babachinaitė, G. (2011). Kriminalinės viktimizacijos Lietuvoje pagrindinių statistinių rodiklių kriminologinė analizė. *Jurisprudencija*, Nr. 18(3), p. 1163–1176.
- Babachinaitė, G., Galinaitytė, J., Jurgelaitienė, G. ir kt. (2010). *Kriminologija*. Vilnius: MRU leidykla.
- Beconytė, G., Eismontaitė, A. (2010). Nusikalstamumo augimo Lietuvoje prognozė, įvertinant jo erdvinę sklaidą ir sąsają su registruotu nedarbu. *Filosofija. Sociologija*, Nr. 22(2), p. 236–245.

- Beconytė, G., Eismontaitė, A. (2011). 2010 m. šalies įvykiai ir nusikalstamumas – viešosios informacijos pateikimas žemėlapiuose. *Filosofija. Sociologija*, Nr. 22(4), p. 405–413.
- Beconytė, G., Balčiūnas, A. ir kt. (2014). Nusikalstamumo tendencijos Vilniaus miesto urbanistinėse erdvėse 2012 m. *Geografija*, Nr. 50(1), p. 32–42.
- Boba, R. (2012). *Crime analysis with crime mapping*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Burgess, E., Park, R., et al. (1925). *The City*. Chicago: University of Chicago Press.
- Cervantes, M. (1992). *Three Exemplary Novels*. London: Cassel.
- Christie, N. (1999). *Nusikaltimų kontrolė kaip pramonė*. Vilnius: Eugrimas.
- Ceccato, V., Lukytė, N. (2011). Safety and sustainability in a city in transition: The case of Vilnius, Lithuania. *Cities*, Vol. 28, p. 83–94.
- Chainey, S., Ratcliffe, J. (2005). *GIS and Crime Mapping*. UK Springer: John Wiley and Sons.
- Chainey, S., Tompson, L. (2008). *Crime Mapping Case Studies: Practice and Research*. UK: J. Wiley and Sons.
- Chaw, C., McKay, H. et al. (1925). *Delinquency areas*. Chicago: University of Chicago Press.
- Clarke, R. (1997). *Situational crime prevention*. London: Criminal Justice Press.
- Cohen, L., Felson, M. (1979). Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach. *American Sociological Review*, Vol. 44, p. 588–605.
- Dickens, C. (1970). *The Mystery of Edwin Drood*. London: Ward, Lock.
- Dobryninas, A., Sakalauskas, G., Žilinskienė, L. (2008). *Kriminologijos teorijos*. Vilnius: Eugrimas.
- Durkheim, E. (2000). *Sociologijos metodo taisyklės*. Vilnius: Vaga.
- Esmontaitė, A., Beconytė, G. (2012). Vilniaus miesto policijos 2010 ir 2011 m. registruotų įvykių teritorinė sklaida. *Filosofija. Sociologija*, T. 23, Nr. 4, p. 215–227.
- Felson, M. (1994). *Crime and Everyday Life*. Pine Forge Press.
- Hirshfield, A., Bowers, K. (2001). *Mapping and Analysing Crime Data: Lessons from Research and Practice*. London: Taylor and Francis.
- Kiškis, A., Justickaja, S., Uscila, R., Justickis, V. (2014). *Nusikalstamumas Lietuvoje ir jo prevencijos perspektyvos*. Vilnius: MRU.
- Kraniauskas, L., Gedutis, A. ir kt. (2012). *Klaipėdos diskursai 1990–2010 m.: sociologinė miesto tapatybių rekonstrukcija*. Klaipėda: KU leidykla.
- Kraniauskas, L., Beteika, L. (2014). Kvaišalų geografija posovietiniame mieste: nelegali narkotinių medžiagų apyvarta ir narkomanija Klaipėdoje 1990–2010 m. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, Nr. 2(35), p. 271–332.
- Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas*. (2015). Vilnius: Saulelė.
- London, J. (1998). *John Barleycorn: Alcoholic Memoirs*. Oxford: Oxford University Press.
- Matijošaitienė, I., Zaleckis, K. (2014). Crime in open public spheres in the post-soviet cities: Lithuanian case. *European Scientific Journal*, Vol. 1, p. 360–369.
- Pocienė, A., Kalesnykas, R., Kiškis, A. ir kt. (2010). *Saugumo miestuose užtikrinimo problemos*. Vilnius: Justitia.
- Pocienė, A. (2009). Socialinės tvarkos ir saugumo prielaidos mieste: aplinkos kriminologijos teorijų taikymo patirtis Vakaruose ir perspektyvos Lietuvoje. *Teisės problemos*, Nr. 4(66), p. 31–69.
- Ruggiero, V. (2005). *Nusikalstamumas literatūroje*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
- Spiriajevas, E., Beteika, L. (2015). Spatial patterns of crimes in Klaipėda and their assessment in social geographic approach. *Kriminologijos studijos*, Nr. 3, p. 123–152.
- Sakalauskas, G., Dobrynina, M., Justickaja, S. ir kt. (2011). *Registruotas ir latentinis nusikalstamumas Lietuvoje: tendencijos, lyginamieji aspektai ir aplinkos veiksniai*. Vilnius: Eugrimas.
- Stankevičė, I., Sinkienė, J. ir kt. (2013). What does a City Master Plan Tell about our Safety? Comparative Analysis of Vilnius, Kaunas and Klaipėda. *Social Sciences / Socialiniai mokslai*, Vol. 80, p. 32–42.
- Sutherland, E., Cressey, D. (1955). *Principles of Criminology*. 5th edition. Chicago.
- Sutherland, E. (1937). *The Professional Thief*. Chicago.
- Štutilis, D. (2011). *Elektroniniai nusikaltimai*. Vilnius: MRU.
- Vasiliauskas, D. (2014). Nusikalstamumo geografija Lietuvoje: tyrimų apžvalga. *Geografijos metraštis*, Nr. 47, p. 118–135.
- Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos statistinė ataskaita „Duomenys apie nusikalstamas veikas, padarytas Lietuvoje (Forma_IG)“*. Prieiga internete: www.ird.lt

THE DYNAMICS OF THE REGISTERED FINANCIAL CRIME IN KLAIPĖDA CITY IN THE YEARS 1990–2015

Arūnas Acus, Laimonas Beteika

Summary

The article analyses the dynamics of financial crime (thefts) and location change in Klaipėda City in the years 1990–2015, evaluating the expression of this phenomenon in the context of the changing society. The article refers to Chicago Sociology School (R. Park, E. Burgess, C Show, H. M. McKay) and their interpreters' (E. Sutherland, L. Cohen, M. Felson and others) theories and critical insights which enable to understand the crime phenomenon not only within a large geographical area but in a definite local environment as well. The authors of the article present the theft analysis in territory clusters (urban areas). Evaluating the geographical, social and economic development it is possible to reveal the “hottest” places in the city where the following criminal offences can be observed. The dynamics of the process is analysed in the periods of four selected five year periods (1990–1994; 1995–1999; 2000–2004; 2005–2009). These periods of equal length enabled us to adequately compare data arrays of different periods in the study. The data which are connected to committed offences at definite addresses were used to analyse the committed thefts. These data were calculated and merged into mutual Klaipėda City neighbourhood areas. The authors of the article have chosen thefts as the object of the analysis because they sometimes make up to two thirds of the total registered crime statistical construct in Klaipėda City per year.

During the years 2010–2012 a group of researchers at Klaipėda University (supervisor L. Kraniauskas), financed by the Council of Lithuanian Science (contract No. LIT-2-43), implemented the project “Klaipėda City development during the years 1990–2010: from the Soviet industrial port to the multicultural city of Lithuania”. It was financed by the Council of Lithuanian Science. In order to perform a comparative analysis, a group of researchers with the authorization of Chief Police Department have made the archive calculation of registered criminal offences in the years 1990–2004 with geographical indications (addresses). The data for the years 2004–2010 have already been calculated at Klaipėda CSO. This enabled the researcher group to analyse the territorial distribution of various criminal offences in order to assess their dynamics and visualize these processes.

The fact that among criminal offences the theft phenomenon analysis makes the biggest part of all the registered and latent criminal offences not only in Lithuania

but in other countries as well encouraged to conduct this detailed analysis. The earlier mentioned project is continued in the new research “Spatial analysis of crime dynamics in Klaipėda City (in the years 1990–2010)”. This period is interesting to researchers because Klaipėda City was the place of quite high crime indicator in Lithuania the change of which slightly correlated with the population decrease. In their study the authors used the empirical data from the register of criminal offences at Klaipėda Chief Police Department, Statistical Yearbook of Lithuania and the data from the Statistics Department. An important role when analyzing and visualizing the data about registered criminal offences lies on spatial analysis and spatial techniques of material sorting. Both the researchers and the staff of control institutions use the following techniques to analyze a possible relationship between the environment and criminal acts. There are several main spatial analysis technique groups that identify the geographic crime concentration. One of the most popular is zone (area) based method when the data about crimes are associated to such geographical habitats as residential blocks or urban areas. The intensity of each area is calculated by assessing both crime commitment frequency and their total number.

To sum up the material of the article, the following conclusions can be made. Firstly, we have to admit that thefts in Klaipėda City during the entire investigation period (1990–2015) dominate on the list of registered criminal offences, although the demographic situation in the city during this period has changed. This is due to the influence of the population decline and migration. Secondly, when assessing theft dynamics situation we can see that robberies from certain “hot” city areas have moved to big shopping centres. In this situation the most outstanding place is *Akropolis* shopping and entertainment centre area. This enables to state that city economic-social development factors influence theft geography as well. Visualization (mapping techniques) allow to assess the concentration of criminal actions and highlight the prevalence of individual type criminal offences. Thirdly, we can theoretically state that researchers’ forecasts about theft increase (*de jure*) have proved to be unverified. However, having assessed the crime latency as crime offence registration system weakness when victims due to variety of reasons do not apply to law enforcement authorities after those thefts have become common in electronic space we can accept (*de facto*) the situation that the number of crimes does not decrease. Due to this circumstance the actual crime offence may ten times differ from the data provided by formal statistics. However, this requires additional research.